

MIKLOS HORTHY DE NAGYBANYA (1868.-1957.)

Denis Njari

Miklos Horthy

Miklos Horthy bio je mađarskim regentom dvadeset i četiri godine, a čak i nakon više od pedeset godina poslije smrti i dalje u Mađarskoj izaziva brojne kontroverze i rasprave, simpatije i antipatije, nepravедno je optuživan i bezrezervno branjen. Rijetko se smatra diktatorom, nije bio ni pravim demokratom, imao je elemente autoritativnog, ali i liberalnoga vladara. Ovaj će rad donijeti najosnovnije podatke o životu i političkoj aktivnosti Miklosa Horthyja, dosad poprilično nepoznate hrvatskoj javnosti, a usput donijeti i osnovne crte mađarskog međuratnog razdoblja te čimbenika koji su odveli mađarski narod u Drugi svjetski rat.

Mladost i karijera u mornarici

Miklos Horthy ("Nikola Horthy Nagybanyski") rođen je 18. lipnja 1868. godine kao peto od devetero djece na obiteljskom imanju u Kenderesu, u Jasz-Nagykun županiji. Pripadao je staroj mađarskoj, kalvinskoj obitelji, a plemićki naslov zaslužio je njegov predak Istvan (Stjepan) Horthy 1633. godine. Naslov "de Nagybanya" prvi je upotrijebio Istvanov sin,¹ po mjestu odakle je obitelj Horthy doselila.² U osmoj godini života napušta obiteljsko imanje te se pridružuje dvojici braće u Debrecenu i započinje svoje školovanje, koje kasnije nastavlja na Lähne Institute-u u Sopronu (u gimnaziji na njemačkom jeziku). U svojim memoarima piše da se odlučio za mornaričku karijeru prvenstveno zbog putovanja i upoznavanja svijeta, dok su mu vojni pothvati bili manje bitni (Horthy, 2000: 13.-14.). Zanimljiva je činjenica kako je upisao vojnu (pomorsku) akademiju tek nakon dugog i upornog nagovaranja majke, koja je zatim uvjerila Mikloseva oca da mu dopusti upisati željenu akademiju. Razlog očeve nevoljkosti bila je nesretna sudbina Miklosevog brata Bele koji se bio odlučio za isti poziv, ali je smrtno stradao u vojnim vježbama dva mjeseca prije diplome. Horthy je, dakle, ipak upisao pomorsku akademiju (1882. godine) te uspio diplomirati kao jedan od dvadeset i sedam mornaričkih časnika (na početku studija, u Horthyjevoj je generaciji bilo šest stotina i dvanaest studenata).

Nakon završetka studija, prvi brod na kojem je služio bio je Radetzky, zapovjedni brod austro-ugarske zimske eskadrole. Služio je i na Prinz Eugenu i Minervi do promaknuća u čin potporučnika, kada je prebačen na ratni brod Taurus. Tijekom obavljanja službe na navedenim je brodovima Horthy proputovao čitavo Sredozemlje, a od 1892. kada je prebačen na korvetu Said, i ostatak svijeta. Ta su putovanja značajno utjecala na razvitak njegove osobnosti i svjetonazora, a na raznim

1 Također Istvan, transilvanski biskup

2 Nagybanya je rudarsko mjesto u sjevernoj Transilvaniji (Erdelju)

je putovanjima upoznao i brojne svjetske dužnosnike, što je doprinijelo razvitku njegovih diplomatskih i političkih sposobnosti (tako je, primjerice, u Bangkoku upoznao tajlandskog princa Mom Rashwongsee Kroba, a u Australiji guvernera pokrajine Victoria, koji je nakon toga susreta bio naročito sklon Mađarskoj). Godine 1899. dodijeljeno mu je, po prvi puta, zapovjedništvo nad brodom (Horthyjev prvi brod, Artemisia, bio je star gotovo stotinu i pedeset godina kada ga je Horthy preuzeo, a zanimljivost je da je Artemisijom ranije zapovijedao još i Wilhelm von Tegetthoff, jedan od najistaknutijih pomorskih zapovjednika 19. stoljeća). Nakon zapovjedništva nad nizom manje značajnih brodova, godine 1908. i 1909. za vrijeme mladoturske revolucije, bio je (posljednji) kapetan Taurusa (na kojemu je ranije služio kao časnik). Nakon završetka mladoturske revolucije, vraća se iz Turske, napušta mornaricu te postaje szárnysegédje (mađ. adjutant, pomoćnik) caru Franji Josipu, koga je izrazito cijenio, te na tom položaju ostaje do početka Prvoga svjetskog rata, 1914. godine (Horthy, 2000: 16.-69.).

Miklos Horthy svoj ratni put započinje zapovijedanjem broda Habsburg, kojim je bio

Horthy na zapovjednom mostu "Navare"

nezadovoljan zbog njegove glomaznosti, sporosti, starosti i slaboga naoružanja. Već je u prosincu prve godine rata postao kapetanom izvidničke krstarice Navare, koja je bila najbrži brod austrougarske mornarice, namijenjen za posebne zadatke. Horthy se u ratu pokazao vrlo sposobnim zapovjednikom

i strategom te je u više navrata porazio talijansku mornaricu. Bio je ranjen u svibnju 1917. godine tijekom bitke kod Ortrantskih vrata, u neuspješnom pokušaju probijanja savezničke blokade Jadrana, ali je ipak zbog ratnih uspjeha postigao admiralski i naslov vrhovnog zapovjednika austrougarske mornarice, koji je zadržao do 31. listopada 1918., odnosno prepuštanja cjelokupne austro-ugarske ratne flote novouspostavljenoj Državi Slovenaca, Hrvata i Srba (Britannica Hungarica, 1997: 63.).

Dolazak na vlast

U Mađarskoj je 25. listopada 1917. godine osnovan Mađarski nacionalni savjet pod vodstvom Mihalyja Karolyja. Po raspadu Austro-Ugarskoga Carstva, 16. studenog 1918., proglašena je Mađarska demokratska republika s Karolyjem kao prvim predsjednikom. Međutim, zbog snažnih društvenih i političkih nemira nije dugo potrajala te ju je već u ožujku sljedeće godine smijenila komunistička vlast Bele Kuna. Nova je vlada zaplijenila sva industrijska i trgovačka poduzeća i pretvorila ih u društveno vlasništvo, nad bankama je izvršeno izvlaštenje, a zabranjene su i brojne novine. Istovremeno, sa sjevera su u ugarski dio bivšeg carstva nadirale češke, a s juga rumunjske vojne postrojbe. Komunistička vlast nije bila sposobna pridobiti međunarodnu pomoć u sprječavanju okupacije ugarske države niti ugušiti rastuće nezadovoljstvo među građanstvom i seljacima te je Bela Kun 1. kolovoza 1919. godine podnio ostavku i pobjegao u Austriju, a već tri dana zatim Budimpeštu su okupirali Rumunji (Berend 1971: 354.-362.).

Dana 25. studenog 1919., uz potporu Saveznika, osnovana je prijelazna vlada koja se sastojala od predstavnika svih važnijih mađarskih političkih stranaka. U tu je vladu ušao i Miklos Horthy, koji je u vrijeme kratke komunističke vladavine u Mađarskoj bio osnovao kontrarevolucionarnu vojsku i vladu. U novoj, prijelaznoj vladi brzo se nametnuo kao vodeća ličnost te je nakon izbora održanih početkom 1920. proglašen regentom

mađarske države. U lipnju iste godine mađarska je vlada bila prisiljena potpisati Trianonski mirovni ugovor, odnosno odreći se dvije trećine predratnoga teritorija. Mađarska je proglašena monarhijom, a budući da država nije imala kraljevske dinastije, za namjesnika je proglašen Miklos Horthy, 1. ožujka 1920. Bivši austrijski car i mađarski kralj Karlo IV. pokušao je dva puta tijekom 1921. godine ponovno zauzeti prijestolje, ali je Horthy, poštujući Trianonski mirovni ugovor, spriječio njegov povratak na vlast. S druge strane, Horthyjeva se vlast već tijekom dvadesetih godina pokazala toliko učinkovitom da su u više navrata javnost i pojedini ministri zahtijevali osnivanje kraljevske kuće Horthy, ali je sam Miklos preferirao svoj admiralski naslov, pa se u javnosti najčešće i pokazivao u admiralskoj odori (Glatz, 1996: 564). Zanimljiva je činjenica da se takva situacija (kraljevstva bez kralja) dogodila i ranije u mađarskoj povijesti, od 1446. do 1453. godine, kada je kao regent Mađarskom upravljao Janos Hunyady, umjesto maloljetnoga Ladislava V.³

Regent 1920.-1944.

Najvažnija prava koja je Horthy kao regent imao bila su postavljanje i otpuštanje premijera, okupljanje i raspuštanje parlamenta te zapovjedništvo nad oružanim snagama. Iako sam nije donosio zakone, zahvaljujući ugledu i poštovanju koje je uživao te shodno tome i vjernosti (i poslušnosti) ministara koje je imenovao, imao je vrlo značajnoga utjecaja na mađarsku politiku, a sve mu je to bilo zajamčeno ustavom. Prvo desetljeće Horthyjeva upravljanja bilo je obilježeno prvenstveno učvršćivanjem mađarskog novouspostavljenog političkog sustava i gospodarstva, uz pomoć najposobnijeg političara u Mađarskoj u međuratnom razdoblju, Istvana Bethlena, koji je bio premijerom od 14. travnja 1921. do 19. kolovoza 1931. (Unger, 1965: 195.). Iz vladajuće je stranke potisnuo najekstremniju desnicu, uključio najširi srednji sloj, a postigao je i dogovor sa Socijaldemokratskom strankom. Donio je

Horthy u Budimpešti, svibanj 1921.

zakone socijalne zaštite od kojih je koristi imalo 90 posto radništva, uveo novu, stabilnu valutu – peng, pokrenuo široki projekt izgradnje osnovnih škola po cijeloj zemlji itd. Zahvaljujući svemu navedenome, Horthyjeva je vlada uz podršku većine mađarskog naroda zadobila i velike simpatije inozemstva, prvenstveno velikih sila (Velike Britanije i Francuske).

Velika svjetska gospodarska kriza pogodila je 1930. i 1931. godine i Mađarsku, nešto kasnije nego ostale zemlje, a ozbiljno je stradao poljoprivredni izvoz, ključan za mađarsko gospodarstvo. Nakon kratkotrajne i neproduktivne vladavine grofa Gyule Karolyija, dana 29. rujna 1932. za premijera je imenovan Gyula Gömbös, koji se vrlo uspješno nosio s gospodarskom i krizom i na kraju je uspješno svladao. Njegova je službena politika i retorika bila pružiti "svoju bratsku desnicu" svakome Mađaru, a to se prvenstveno odnosilo na radnike (poticanjem stvaranja radničkih organizacija) i seljake (kojima je obećavao agrarnu reformu), dok je istovremeno višim slojevima društva i zemljoposjednicima ponudio trogodišnji moratorij na otplatu dugova i sigurnost njihovih posjeda (Unger 1965: 196.-197.). U vanjskoj politici, Horthy je prvi značajniji korak napravio potpisivanjem "prijateljskoga sporazuma" s Italijom, a značajnije približavanje Njemačkoj počinje s Gömbösem kao premijerom, koji usmjerava mađarski izvoz prvenstveno prema Njemačkoj. Hitlerov dolazak na vlast te njegova želja za rušenjem nepravedno uspostavljenog versailleskog (trianonskog) poretka, u Mađarskoj je značajno utjecalo na stvaranje pronjemačkih osjećaja u narodu,

3 Sina Alberta Habsburškog

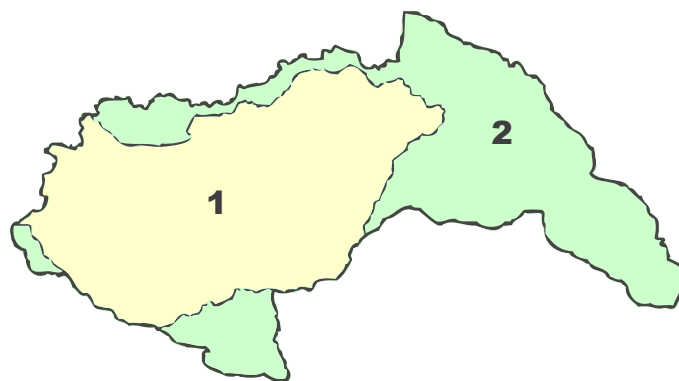
ali i na proširenje Horthyjevih prava kao regenta te on od 1933. godine sve više postaje percipiran kao vođa mađarskoga naroda i, u skladu s tim, postaje aktivniji u javnom, društvenom i političkom životu države.

Vraćanje mađarskih područja

Dana 2. studenog 1938. konačno se počelo ostvarivati ono za što se Horthy, zajedno s cjelokupnom vladajućom kršćansko-konzervativnom strujom, zalagao: vraćanje povijesnih mađarskih zemalja. Navedenoga je dana provedena Prva bečka odluka, koja je Mađarskoj vratila područje današnje južne Slovačke (oko 12.000 kvadratnih kilometara), a koje je tada (slično kao i danas) imalo apsolutnu mađarsku etničku većinu (84%, odnosno oko milijun Mađara). Horthy u svojim memoarima ovako opisuje kako je bio dočekan u "sjevernim mađarskim teritorijima": "Kojim sam god cestama prolazio, ljudi su se međusobno grlili, padali na koljena, plakali suze radosnice zbog oslobođenja koje su konačno doživjeli i to bez krvoprolića." (Horthy, 2000: 201.-202.) Pošto je taj teritorijalni dobitak bio moguć isključivo zahvaljujući Njemačkoj, Horthy je mađarsku zahvalnost izrazio priključenjem Antikominterni⁴ i istupanjem iz Lige naroda, svrstavajući se tako konačno na stranu Njemačke koja je, nakon što je u ožujku 1939. okupirala i Češku i Moravsku, Mađarskoj dopustila zauzeti Ruteniju (podkarpatsku Ukrajinu, povijesnu mađarsku zemlju). Zauzvrat je, međutim, Mađarska bila prisiljena donijeti rasne zakone protiv Židova koji su, premda mnogo blaži nego u nacističkoj Njemačkoj, ipak izazvali snažne prosvjede vođene pod sloganom "Savjesti nacije", a predvođene intelektualcima Belom Bartokom, Lajosom Zilahyjem, Zsigmondom Moriczom i drugima (Hanak, 1995: 260.).

Već je iste te godine grof Pal Teleki, tadašnji mađarski predsjednik vlade, konstatirao sljedeće: "Njemački Reich u našoj zemlji raspolaže tako velikim

4 Antikominternski pakt formiran je 25. studenog 1936. godine između Njemačke i Japana, a bio je usmjeren (u političkom smislu) protiv Komunističke internacionale, odnosno prvenstveno protiv SSSR-a

**Mađarska država 1920. (1)
i 1941. godine (1+2)**

i razgranatim interesima da preko njih može utjecati na mađarski privredni život, a čak ga u izvjesnoj mjeri i kontrolirati." (Berend, 1971: 444.-445.) Teleki je bio nesumnjivo najobrazovaniji mađarski političar svoga razdoblja i njegovo imenovanje premijerom nije bilo slučajno; Horthy je bio svjestan opasnosti beskompromisnog povezivanja s Njemačkom, a Teleki je težio dobrim odnosima ne samo s Njemačkom i Italijom, nego i s Velikom Britanijom i Francuskom, premda je za to već bilo prekasno. Pri njemačkom napadu na Poljsku, tradicionalnu mađarsku saveznicu, Horthy je proglasio neutralnost svoje zemlje, a poljskim je civilima, vojnicima i časnicima koji su uspjeli pobjeći pred njemačkim Wehrmachtom pružio utočište u Mađarskoj. Horthyju i Telekiju je međutim bilo jasno da ne će moći dugo primjenjivati politiku nesvrstanosti, pa su započeli ubrzane pripreme za rat.

Mađarska u ratu

Mađarski glavni preduvjet za svrstavanje uz Sile osovine bilo je vraćanje "svete mađarske povijesne zemlje" – Erdelja. Pošto je i Rumunjska bila njemačka saveznica, rješavanje navedenoga pitanja predstavljalo je naročit problem, ali je na izrazito Telekijevo inzistiranje Mađarskoj ipak vraćen sjeverni Erdelj (oko 43.000 kvadratnih kilometara), u kojemu su Mađari činili većinu (od dva i pol milijuna stanovnika, preko polovice su činili Mađari), dok je južni ostavljen Rumunjskoj. Tako je, ohrabrena njemačkim početnim ratnim uspjesima

**Horthy u Erdelju, neposredno nakon
priključenja Mađarskoj**

i poništavanjem Trianonskog mirovnog ugovora, 20. studenog 1940. Mađarska postala članicom Trojnoga pakta (Magyar kodeks, 2001: 40.). Nešto prije toga, u prosincu 1939., Mađarska je potpisala sporazum o “vječnom prijateljstvu” s Jugoslavijom. Hitler je iz poznatih razloga odlučio napasti Jugoslaviju i Horthyju je ponudio novo proširenje države, ako se uključi u rat, što je Horthy i prihvatio. Dotada još, naime, zapadni saveznici nisu proglasili rat Mađarskoj, a tada su (krajem ožujka 1941.) poslali diplomatsku notu Telekiju da će to učiniti u slučaju da se Mađarska uključi u napad na Jugoslaviju. Teleki se tome žestoko protivio te je u noći s 2. na 3. travnja izvršio samoubojstvo, pišući Horthyju u svom oproštajnom pismu sljedeće:

“Visokodostojni Gospodine!

Prekršili smo našu riječ - iz kukavičluka - u odnosu na ugovor o vječnom prijateljstvu temeljenom na govoru u Mohaču. Nacija to osjeća, a mi smo odbacili njezinu čast. Stali smo na stranu hulja, jer od tobožnjih grozota nije istinita nijedna riječ! Ni protiv Mađara, pa čak ni protiv Nijemaca! Postat ćemo lešinari! Najgori narod. Nisam Te odvratio. Kriv sam.

Pal Teleki” (Unger, 1965:212)

Navedeno je pismo izazvalo značajnu međunarodnu senzaciju,⁵ ali nije utjecalo na promjenu Horthyjeve politike, pošto je Mađarska sudjelovala u podjeli Jugoslavije te pripojila Prekomurje, Međimurje, Baranju i Bačku, odnosno oko 11.000 kvadratnih kilometara s oko 400.000 Mađara. Time je mađarsko okupljanje zemalja dovršeno te je Mađarska u dvije i pol godine povećana za 80.000 kvadratnih kilometara i oko pet milijuna novih stanovnika, pretežno Mađara (Kontler, 2007: 381).

Mađarska je Sovjetskome Savezu rat proglasila pet dana nakon Njemačke pozivajući se na sovjetsko bombardiranje nekoliko mađarskih gradova, ali je u rat poslala svega 40.000 vojnika. U međuvremenu su i zapadni saveznici proglasili rat Mađarskoj, a u proljeće 1942. Hitler je od Horthyja energično zahtijevao 250.000 vojnika,⁶ na što je Horthy konačno i pristao. Židovi u Mađarskoj, međutim, nisu bili u neposrednoj opasnosti; ondje su zapravo djelomično i bježali od nacističkoga progona iz Njemačke te iz Slovačke, Rumunjske, pa i Nezavisne Države Hrvatske.⁷ Konačni njemački poraz s vremenom je postajao sve očitijim i mađarski su se političari, zajedno s Horthyjem, sve više okretali Zapadu, koji nije imao ništa protiv “umjerenih preinaka mađarskih trianonskih granica koje bi se temeljile na etničkom načelu”, ali pod uvjetom da se Mađarska odmah (siječanj 1943. godine) povuče iz rata i prestane privredno pomagati Njemačkoj. Hitler je za te pregovore doznao, zahtijevao je njihovu obustavu, smjenu odgovornih i deportaciju Židova, a ni na što od navedenoga Horthy nije pristao, pa je 19. ožujka 1944.

⁵ Zanimljiv je i svojevrsan “odgovor” britanskog ministra vanjskih poslova koji je mađarskome veleposlaniku, protjerujući ga, poručio da Horthyju prenese sljedeće: “Ako zemlja nije gospodar vlastite sudbine i dobrovoljno se odriče svoje neovisnosti, bar ne bi trebala zaključiti sporazum o prijateljstvu koji će poslije pogaziti. Recite svojim u Mađarskoj da će Britanija to pamtiti u vrijeme kada se bude zaključivao mir.” Velika Britanija, kao ni Sjedinjene Američke Države, tada ipak još nije proglasila rat Mađarskoj.

⁶ Od kojih je kasnije smrtno stradalo više od 80%

⁷ Potvrđeno je da je u Mađarsku od 1942. do 1944. godine preselilo oko 100.000 Židova

njemačka vojska okupirala Mađarsku, ostavljajući Horthyja formalno i dalje regentom, ali bez ikakve stvarne vlasti. Tek su tada ukinute sve oporbene stranke, započeli progoni Židova i političkih neistomišljenika, a i neposredna anglo-američka bombardiranja Budimpešte i drugih mađarskih gradova. Kada je Horthyju postalo jasno što se događa sa Židovima koji su se deportirali iz Mađarske, u srpnju 1944., obustavio je daljnje deportacije i tako spasio 200.000 budimpeštanskih Židova (Kontler, 2007: 387.).

Dana 23. kolovoza 1944. Rumunjska je u strahu od nadiruće sovjetske vojske proglasila rat Njemačkoj i time otvorila frontu na samoj mađarskoj granici. Nakon brojnih zapleta oko Horthyjeva pokušaja potpisivanja primirja sa Sovjetima u listopadu te njemačkog odbijanja istoga, a zatim i iznuđenom predajom (formalne, legitimne) vlasti na koju je prisiljen (među ostalim i otmicom Horthyjeva sina), vlast je u Mađarskoj preuzeo pokret Strelastoga križa, a Horthy je s obitelji prebačen u Bavarsku u "zaštitni pritvor" (Magyar eletrajzi lexikon, 1981: 741).

Život u egzilu

Miklos Horthy je u njemačkom zatočeništvu bio sve do kraja Drugoga svjetskog rata, do svibnja 1945. kada je oslobodila, a zatim uhitila američka vojska. Zatim mu je suđeno u Nürnbergu za ratne zločine počinjene u Bačkoj nad Srbima, na izričiti zahtjev Josipa Broza Tita, u ime novostvorene jugoslavenske države (Unger 1965: 221). Optužbe su, međutim, odbačene te je Horthy pušten u prosincu iste godine i dopušteno mu je vratiti se svojoj obitelji u Weilheim u Bavarskoj, gdje je proveo naredne četiri godine života uz financijsku podršku američkoga poslanika Johna Montgomeryja te pape Pija XII., koga je i osobno poznao. Godine 1949. dopušteno mu je preseliti se s obitelji u Portugal, u primorski grad Estoril, a budući da nije imao nikakvih financijskih sredstava za život, to mu je omogućilo nekoliko bogatijih mađarskih obitelji koje su također bile osuđene na egzil. U to je vrijeme

pisao i svoje memoare, u kojima otkriva detalje iz svoga osobnog i političkog života. Jedan od posljednjih upisa bio je sljedeći: "S obala Atlantskoga oceana, moje se misli neprestano okreću istoku, obalama Dunava, mojoj voljenoj Domovini. Nijedna zemlja na svijetu, ma koliko prekrasna ona bila, ne može joj oduzeti moju naklonost." (Horthy, 2000: 312) Do kraja života bio je vrlo negativistički raspoložen prema komunizmu, a značajno ga je pogodila i propast mađarske revolucije 1956. godine. Preminuo je 1957. godine, a posljednja mu je želja bila (u oporuci) da mu tijelo ne bude vraćeno u Mađarsku "sve dok ju ne napusti i posljednji ruski vojnik". Njegovi su potomci⁸ ispoštovali njegovu želju te je pokopan u rodnome Kenderesu 1993. godine.

Literatura

1. Berend, Iván; Karsai, Elek: *Magyarország története*, II. kötet, MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1971.
2. *Britannica Hungarica Világenciklopédia*, IX. kötet, Cicero Kft., Budapest 1997.
3. Glatz, Ferenc: *A magyarok krónikája*, Officina Nova, Budapest 1996.
4. Hanak, Peter: *Povijest Mađarske*, Barbat, Zagreb 1995.
5. Horthy, Nicolas: *Memoirs*, Simon Publications, Safety Harbor 2000.
6. Kontler, Laszlo: *Povijest Mađarske (Tisuću godina u Srednjoj Europi)*, Srednja Europa, Zagreb 2007.
7. Magyar Kódex: *Magyarok a 20. században*, 6. *Magyarország művelődéstörténete 1918.-2000.*, Kossuth Kiadó, Budapest 2001.
8. Montgomery, John Flournoy: *The Unwilling Satellite*, The Devin-Adair Company, New York 1947.
9. Unger Matyas; Szabolcs Otto: *Magyarország története*, Gondolat, Budapest 1965.

⁸ Miklos Horthy je bio oženjen Magdolnom Purgly de Joszashely, s kojom je imao četvero djece: kćeri Magdu i Paulu te sinove Istvana i Miklosa, a nadživio ga je jedino Miklos.